

TÜRK VE FARS EDEBİYATLARINDA SEVGİLİDEN YÜZ ÇEVİRME

Sara BEHZAD¹

Özet

Divan edebiyatının temel yapısını, âşîğin maşuka olan aşkı oluşturmaktadır. Bu bağlamda alışlagelen klâsik bir aşk anlayışı vardır: Sevgili naz yapar ve âşık onun nazını çeker. Ancak bazı şairlerin eserlerinde âşîğin sevgiliyi istememesi ve ondan yüz çevirmesi söz konusu olabilir. Alışkanlıklara aykırı olan bu husus, İran edebiyatında Vâsûht Mektebi adı ile anılan şiir tarzında ana tema olarak işlenmektedir. Vâsûht, Farsçada ‘yüz çevirme’ anlamındadır. Bu çalışmada söz konusu mektebin ortaya çıkışı, ünlü temsilcileri ve belli başlı özellikleri, genel hatları ile ele alınacak ve onun Türk edebiyatındaki yansımaları ve işlenişi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Vâsûht, Fars edebiyatı, Divan edebiyatı

REFUSAL TO BELOVED IN TURKISH AND PERSIAN LITERATURE

Abstract

The lover's love towards the beloved creates the basic structure of Diwan literature. In this regard, there is a common classical understanding of love: beloved shows coquetry and lover pampers her. However, lover's reluctance and refusal to beloved can be subject of some poets' works. This matter, which is contrary to accustomed way and is known as Vâsûht School in Iran literature, is used as the main theme in this style of poetry. Vâsûht in persian language means refusal. In this study, the emergence of the above mentioned school, its famous representatives and main features will be generally investigated and its reflections and use in Turkish literature will be examined.

Key words: Vâsûht, Persian literature, Diwan literature

¹ Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, sarabehzad24@yahoo.com.

GİRİŞ

İran edebiyatı üslup açısından *Horasanî, Irakî, Hindî* ve *Dovre-i Bazgešt (geri dönüş dönemi)* olmak üzere dört temel mektebe ayrılır. Irakî ve Hindî mektepleri arasında bir geçiş dönemi sayılan ancak yeni bir mektep olarak kabul edilen *Vukû'* Mektebi ve içerisinde gelişen *Vâsûht* tarzı, kalıp açısından diğer mekteplerle aynı yapıya sahip olmasına karşın içerik açısından, özellikle de âşık ve maşuk arasında gelişen olaylar ve bu hususa farklı bakış açısıyla dikkat çekmiş ve kendinden sonraki Divan şiirini derinden etkilemiştir.

Vukû' mektebi ve Vâsûht tarzının ortaya çıktığı zamanda ve coğrafyada daha önce Irakî mektebi yaygın hâle gelmiş ve bütün şairler tarafından denenmişti. Irakî üslubu Rey, İsfahan ve Hemedan şehirleri olmak üzere Irak-ı Acem bölgesindeki şairler tarafından teşkil edilmiş ve 10-16. yüzyıllar arasında bu merkezlerden yayılarak geniş bir coğrafyada etkisini göstermiştir. Sâdî ve Hâfız gibi büyük şairler bu mektep içerisinde ortaya çıkmışlardır.

Irakî üslubunun başlıca özellikleri Arapça kelimeler ve terkiplerin çoğalması, dolayısıyla cümlelerin anlam açısından çetrefilleşmesi; çeşitli ilimlere atıfların ve telmihlerin artması; şiirlerde hikmet, mantık, felsefe terimlerinin kullanılması; iham, istiare ve muamma gibi sanatların kullanımının aşırı yoğun bir hale gelmesi; yaşama ve dönemin hayat tarzına kötümser bir bakış açısının hakim olması şeklinde sıralanabilir.

I. Vukû' Mektebi

Irakî üslupta kaleme alınan şiirlerin mazmunlarının belli kalıplara bağlı kalması dolayısıyla yüzyıllar içerisinde sürekli yinelenerek döngüsel bir merkezde kalan söylemin sadece tasvirler üzerinden farklılaşması şiiri gerçeklerden kopuk, tamamen hayali bir boyuta taşımıştır. Hâfız, Sâdî ve Mevlânâ gibi büyük şairlerin de söz konusu üslubu zirveye taşımaları sonucunda diğer şairlerin şiir sanatına katkı sağlayabilecekleri ve kendilerini ifade edebilecekleri saha daralmıştır. Bu nedenle mazmunların tekerleme hâline geldiğini düşünen şairler, yeni içerikler kullanmaya yönelmişler ve bu yönelim yeni bir mektebin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Söz konusu mektep Irakî üslubunun gerçeklerden kopuk ifadesine aykırı olarak hayatın gerçek yüzünü de şiire aktarmaya çalışmıştır ve bu yüzden de vuku bulma ve gerçekleşme anlamında olan Vukû' Mektebi adı ile anılmıştır.

Vukû' Mektebi XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkmış ve hemen hemen yüz yıl devam etmiştir. Bu mektebin ana teması gerçeklere dayanır. Şair, hayal boyutundan çıkarak âşık ve maşukun arasında geçen olayları, duyguları olduğu gibi abartısız şekilde şiire aktarır. Şiirlerin dili sadedir ve edebî sanatlara fazla yer verilmez.

“Genelde Lisânî-i Şirâzî (ö: 941/1534) Vukû' Mektebinin kurucusu olarak bilinir; ancak Gülçin Meânî'ye göre Şehîdî-i Kumî, Lisânî'den önce bu tarzı başlatmıştır ve bu mektebin ilk dönemlerinde yer alır. (Gülçin Meânî 1995: 5).

Örnekler:

دوش غوغای سگان تو به گوشم آمد

مردم از رشک که آیا که گذشت از کویت

Düş kavga-yı segân-ı tu be-güşem âmed

Murdem ez-reşk ki âyâ ki güzêst ez-kûyet

Aşıkî Sîstânî(Gülçin Meânî 1995: 751)

(Dün akşam senin köpeklerinin sesi kulağıma geldi; acaba mahallenden kim geçti diye kıskançlıktan öldüm.)

شد حیا مانع و نگذاشت بگویم سخنی

بعد عمری که شبی محرم رازش بودم

Şüd hayâ mâni' ü ne-gzâst be-gûyem suhanî

Ba'd-ı 'ömri ki şebî mahrem-i râzeş bûdem

Firûgî Kazvînî (Gülçin Meânî 1995: 757)

(Bir ömürden sonra bir gece sevgilimin sırlarına mahrem oldum; ama arada engel olan haya ve utangaçlık, bir şey söylememe izin vermedi.)

Yukarıdaki beyitlere bakıldığında sevgilinin mahallesinde köpeklerinin sesinin gelmesi veya sevgili ile bir araya gelen utangaç âşığının, ona açılmaktan çekinmesi gibi gerçek deneyimler söz konusu olmuştur.

II. Vâsûht Tarzı

Vukû' mektebinde her ne kadar gerçekçi bir ifadeye doğru gidilmeye çalışılsa da dönemin toplumsal ve kültürel şartlarına göre şiirlerde maşuk olarak kadından bahsedilmesi mümkün değildi ve zorunlu olarak kadın yerine erkek maşuktan söz edilmekteydi. Hayat gerçeklerinin tamamını dile getirmekte eksik ve yetersiz bir ifadeye yol açan bu husus, mektebin cansız ve değersiz bir duruma düşmesine yol açmıştır. Dolayısıyla da XVI. yüzyılda yeni bir yol arayışına yönelen şairler, nihayetinde Vukû' Mektebi'nin içinden daha sonra Vâsûht adını alan yeni bir tarzı ortaya çıkarmışlardır.

Dehhodâ sözlüğünde Vâsûht maddesi altında şu açıklamaya yer verilmiştir:

"Farsça *vâsûhten* masterından ortaya çıkmıştır. *Sûhten* Farsçada yanmak, tutuşmak manasına gelir ve başına eklenen *vâ* eki, kelimeye olumsuz bir anlam katmaktadır. *Vâsûhten* kelime olarak yüz çevirme, tikslenme ve sevgiliden nefret etme anlamlarına gelir."

Şemisâ da "*vâsûhten*" fiilinin Hindistan Farsçasına ait bir kelime olduğunu açıklamıştır (Şemisâ 1996: 272). Vâsût adı söz konusu tarzın ana özelliği sayılan "sevgiliden yüz çevirme" teması ile bağlantılıdır.

Vâsûht öncesi klâsik şiir geleneğine göre âşık ve maşuk arasındaki ilişki, belirli bir çerçeve içerisindeki kurallara sıkı sıkıya bağlıydı: Maşuk, her daim nazlanır, cilve yapar; âşığa yüz vermez ve onu görmezden gelir; hatta âşığa küçük bir iltifat bile etmezken rakipleriyle beraber gzmekten geri durmaz. Sevgilinin her türlü cefa ve sitemine razı olan, çektiği eziyetlere mükâfatmışçasına katlanan âşık ise sürekli aşk ateşi ile yanıp tutuşur, yalnızca sevgilinin ayrılığında gözyaşı döker.

Vâsûht tarzı şiirde içerik açısından geleneksel şiire aykırı bir şekilde âşık, sevgiliden vazgeçer, ondan yüz çevirir, ona sitem eder ve hatta ağır sözler söyler ve ona olan aşkından dolayı pişman olduğunu dile getirir. Bazen daha ileriye giderek başka bir sevgiliye ilgi duyduğunu veya onunla beraber olduğunu da ifade eder.

Vâsûht tarzını başlatan kişinin kim olduğu hakkında ortak bir görüş bulunmamaktadır; ancak genel olarak Vahşî-i Bâfkî (ö: 974/1566) bu tarzın kurucusu olarak kabul edilir. Şibli Nu'mânî, gerek Vâsûht tarzını başlatan gerek bu tarzın son temsilcisi olan şairin Vâhşî olduğunu belirtir (1983: 16). Şemisâ, *Sebkşinası (Stilistik)* kitabında Vâsûht tarzının Vahşî tarafından ortaya çıkarıldığını vurgular (1996: 272). Vahşî'nin kendisi de yeni bir tarz ortaya koyduğuna dair şöyle bir beyit söyler.

طرح نوی در سخن انداختم

طرح سخن نوع دگر ساختم

Tarh-ı nevi der-suhan endaxtem

Tarh-ı suhan nev'-i diger sahtem

(Naha'î 1959: 387)

(Söze yeni bir şekil verdim/ ve söz tarzını başka bir türden yaptım.)

Ancak bu görüşe katılmayan araştırmacılar da vardır. Örneğin Mahmud Fütuhî, Muhteşem Kâşânî'yi ilk ve en ünlü Vâsûht şâiri olarak tanıtır ve vâsûht teriminin şiirde ilk olarak onun tarafından kullanıldığını ifade ederek bu terimin Muhteşem'den sonra tezkirelere girdiğini ileri sürer. (Fütuhî 2014: 12)

Sevgiliden yüz çevirme konusuna, Vâsûht tarzının oluşumundan önce de bazı eski şairlerin şiirlerinde özellikle de Gazneliler döneminde yazılan gazeller ve kasidelerde rastlanmaktadır. Ama daha çok XVI. yüzyılda, mevzubahsimiz olan Vâsûht tarzında işlenmiştir. Burada Vâsûht öncesi eski şairlerden günümüze kalan bazen bir beyit bazen tam bir gazel şeklinde olan birkaç örneği vermekle yetineceğiz:

Farruhî (ö: 429/1037):

چند روز است که از دوست مرا نیست خبر

من چنین خامش و جان و جگر من به سفر

به ستم کرده ام او را ز در خانه برون

به ستم دوست برون کرد کس از خانه بدر؟

Çend rûz est ki ez-dûst merâ nîst haber
Men çünîn hâmuş u cân u ciger-i men be-sefer
Be-sitem kerde-em û-râ zi-hâne burûn
Be-sitem dûst burûn kerd kes ez-hâne be-der?

(Dosttan haber olmayalı birkaç gün oldu./ Canım ciğerim uzaklara gitmiş, ancak ben böyle sakinim.

Zulmederek onu kapı dışarı ettim./ Evden dostunu kovan (benim gibi birisi) var mı acaba ?)

ای پسر جنگ بنه بوسه بیار

این همه جنگ و درشتی به چه کار

تو چو من یار نیایی به جهان

(Aryân Sîrişt 2010:167) من چو تو یابم هر روز هزار

Ey püser ceng be-nih bûse beyâr
În heme ceng ü duruštî be-çe-kâr
Tu çü men yâr ne-yâbî be-cihân
Men çü tu yâbem her rûz hezâr

(Ey oğlan! Kavgayı bırak ve bir öpücük ver!/ Bunca kavga ve kabalık ne işe yarar?)

Sen dünyayı arasan benim gibi bir yarı bulamazsın. Ben ise senin gibi bin taneyi her gün bulurum.)

Verilmiş olan örneklerde şair sevgilisini evden kovduğunu, onun gibi maşukun her yerde bulunabileceğini dile getirmiştir. Bu ifadeler aslında o dönemdeki maşukun âşıktan daha alçak konumda olduğu, kul veya cariyeye konumundaki sevgiliye o kadar değer verilmediği ve rahatlıkla ondan yüz çevrilebileceğini göstermektedir.

Sâdî (ö. 671-672/1291-1292) sevgilisinin rakiplerle beraber olduğundan dolayı kendisinin başka bir maşukun peşinden gitmek zorunda kaldığını şöyle dile getirir:

سعدی در بستان هوای دگری زن

وین کشته رها کن که در او گلّه چریده است

Sadi der-i butsan hevâ-yi digeri zen

Vîn keşte rehâ kün ki der-u gelle çerîde-st

(Sadi! Başka bir bahçenin peşinden git ve kapısını çal! Bu tarlayı bırak; zira onun içinde sürü güdülmüştür.)

Veya Şeref Cihân-i Kazvînî (ö. 968/1589) *Bâş* redifli gazelinde sevgilisinden diğer aşıklarıyla kendisi arasında birisini seçmesini ve dilerse ayrılıp gitmesini ister. Bu, aslında ilişkide herhangi bir ihtiyacın ve bağlılığın söz konusu olmadığını gösteren pervasızca bir taleptir.

یا بیر از اغیار و با من یار باش
یا بکن ترک من و یکباره با اغیار باش
تا شود روشن به تو مهر و وفای دیگران
با رقیبان هم روزی بر سر آزار باش
من چو رفتم زین در و برکندم از مهر تو دل
هر کجا خواهی رو و با هر که خواهی یار باش
تا نداند کس که داری لطف پنهانی به من
در میان خلق با من بر سر آزار باش
گر نمی افتد شرف بی لطفی او باورت
حال تو گویم چو با او در پس دیوار باش

Yâ be-bur ez-agyâr u bâ-men yâr bâş
Yâ be-kün terk-i men ü yekbâre bâ- agyâr bâş
Tâ şevved rûşen be-tu mihr ü vefâ-yi dîgerân
Bâ-rakîbân hem dü rûzî ber-ser-i âzâr bâş
Men çü refkem zîn der ü ber-kendem ez-mihr-i tu dil
Her kücâ hâhî rev ü bâ-her ki hâhî yâr bâş
Tâ-ne-dâned kes ki dârî lutf-ı pinhânî be-men
Der-mîyân-ı halk bâ-men ber-ser-i âzâr bâş
Ger ne-mî-üfted şeref bî-lütfî-i û bâveret
Hâl-ı tu gûyem çü bâ-û der-pes-i dîvâr bâş

(Futûhi 2014: 10)

(Ya başkalarından uzaklaş ve benimle ol! Ya da benden ayrıl ve tamamen rakiplerle beraber ol.

Diğerlerin sevgi ve vefa oranı belli oluncaya kadar birkaç gün de rakiplere çile çektir.

Ben bu kapıdan gittim ve senin sevgini gönlümden attım. Artık istediğin yere git ve dilediğin âşıkla beraber ol.

Bana gizli iltifatın olduğunu kimse anlamasın diye kalabalık içinde de beni azarla.

Şeref eğer o sevgilinin ilgisizliğine inanmıyorsan; onunla senin durumunu konuştuğum zaman duvarın ötesinden laflarımızı dinle.)

Verdiğimiz örneklerde daha eski şairlerin eserlerinde de dağınık şekilde Vâsûht tarzının içeriğinin izlerine rastlanılmaktadır; ancak söylediğimiz gibi bu husus resmî olarak XVI. yüzyılda bir “tarz” şeklinde ortaya çıkmıştır.

Vahşî ve Muhteşem, Vâsûht tarzında en çok gazel yazan şairlerdir ve bu tarzın zirve şahsiyetleri olarak anılabilir; ancak söz konusu şairlerin tüm gazellerinin Vâsûht içerikli olmadığını, geleneksel tarzda da birçok güzel gazeller yazmış olduklarını belirtmeliyiz.

Vahşî'nin en ünlü şiiri *Şerh-i Perişâni* adlı güzel bir terkiib-benddir. Bu terkiib-bendde Vâsûht tarzının iki ana özelliği olarak “sevgilinin genç bir erkek olması” ve “şairin maşuktan yüz çevirmesi” gözelemlenmektedir. Bu terkiib-bendin çok uzun bir şiir olmasından dolayı burada daha kısa olan Vahşî'den iki gazeli örnek vermeyi uygun gördük:

ما چون ز درى پای کشیدیم کشیدیم
امید ز هر کس که بریدیم، بریدیم
دل نیست کبوتر که چو برخاست نشیند
از گوشه بامی که پریدیم، پریدیم
رم دادن صید خود از آغاز غلط بود
حالا که رماندی و رمیدیم، رمیدیم
کوی تو که باغ ارم روضه خلد است
انگار که دیدیم ندیدیم، ندیدیم
سد باغ بهار است و صلاى گل و گلشن
گر میوه یک باغ نجیدیم، نجیدیم
سر تا به قدم تیغ دعاییم و تو غافل
هان واقف دم باش رسیدیم، رسیدیم
وحشی سبب دوری و این قسم سخنها
آن نیست که ما هم نشنیدیم، شنیدیم

Mâ çün zi-derî pây keşîdîm keşîdîm

Ommid zi-her kes ki burîdîm burîdîm

Dil nîst kebûter ki çü ber-hâst nişîned

Ez-gûşe-yi bâmî ki perîdîm perîdîm
Rem dâden-i seyd hod ez-âgâz galat bûd
Hâlâ ki remandi ü remîdîm remîdîm
Kûy-i tu ki bâg-ı irem-i revza-ı hold est
Engâr ke dîdîm nedîdîm nedîdîm
Sad bâg-ı bahâr est u sala-yi gül ü gülşen
Ger mîve-yi yek bâg neçîdîm neçîdîm
Ser-tâ be-kadem tîr-i duâyîm u tu gâfil
Hân vâkif-i dem bâş resîdîm resîdîm
Vahşî sebab-i dûrî ü îñ gesm suhanhâ
Ân nîst ki mâ hem neşenîdîm şendîm

(Naha'î 1959: 112)

(Biz bir kapıdan geri çekildik mi, çekilmişizdir. Ve umudumuzu birinden kesmiş olursak, iş bitmiştir.)

Gönül, kalkınca tekrar konacak bir güvercin değil ki! Bir çatı köşesinden uçtuk mu, uçmuşuzdur.

Avı kaçırmak ilk baştan da yanlış bir işti. Artık kaçırdın; biz de uzaklara kaçtık.

Senin İrem Bahçesi ve cennet köşesi olan mahallenini görmüş olsak da sanki hiç görmemiş gibiyiz.

Yüzlerce bahçeye bahar gelmiş ve çiçekler açılmış; bir bahçeden meyve toplamadıysak ne olur?

Baştan ayağa dua kılıcına dönüştük ama sen gaflettesin; âni ganimet bilsene, hemen gelir yetişiriz.)

Vahşî'den ikinci gazel:

ترک ما کردی برو همصحبیت اغیار باش
یار ما چون نیستی با هر که خواهی یار باش
مست حسنی با رقیبان میل می خوردن مکن
بد حریفانند آنها گفتمت هشیار باش
آنکه ما را هیچ بر خورداری از وصلش نیود
از نهال وصل او گو غیر بر خوردار باش
گر چه می دانم که دشوار است صبر از روی دوست

چند روزی صبر خواهم کرد گو دشوار باش
صبر خواهم کرد وحشی در غم نادیدنش
من که خواهم مرد گو از حسرت دیدار باش

Terk-i mâ kerdî be-rev hem-suhbet-i agyâr bâş
Yâr-ı mâ çün nîstî bâ her ki hâhî yâr bâş
Mest-i hüsnî bâ- rakîbân meyl-i mey hurden me-kün
Bed harîfânend ânâ güftemet hüşyâr bâş
Ânki mâ-râ hiç ber-hurdârî ez-vaslaş ne-bûd
Ez-nihâl-ı vasl-ı û gû gayr ber-hurdâr bâş
Ger-çi mî-dânem ki düşvâr est sabr ez-rûy-i dûst
Çend rûzî sabr hâhem kerd gû düşvâr bâş
Sabr hâhem kerd Vahşî der-gam-ı nâ-dîdenes
Men ki hâhem mürd gû ez-hasret-i dîdâr bâş

(Naha'î 1959: 99-100)

(Bizden ayrıldın, git ve diğerleriyle eğlen! Bizimle olmazsan istediğinle ol!

Sen zaten güzellik sarhoşusun; rakiplerle şarap içmeye kalkışma!

Onlar kötü arkadaşlırlar; dikkat edesin diye söyledim.

O sevgilinin vuslatının faydası bize hiç dokunmadı. Gitsin ve diğerleri vuslat fidanından berhudar olsun.

Dost yüzünü görmeden sabretmenin zor olduğunu bilsem de zor olsa bile bir süre daha sabredeceğim.

Vahşî! Onu görmeme çilesini çekerken sabırlı olacağım. Zaten öleceğim, bırak onu görme hasretinden can vereyim.)

Muhteşem Kâşânî'den bir gazel:

دانسته باش ای دل کزان نامهربانت می‌برم
گر باز نامش می‌بری بی‌شک زبانت می‌برم
با شاهد دلجوی غم دست وفا کن در کمر
کامروز یا فردا از آن نازک میانت می‌برم
چون از چمن نخل جوان برد به زحمت باغبان
با ریشه پیوند جان از وی جنانت می‌برم

مردانه دندان سخت کن وز تیغ هجران سر مکش
 گر سخت جانی تا ابد زان دلستانت می‌برم
 زان میوه ارزان بها گر نگسلی پیوند خود
 چون تاک ازین پس یک به یک رگهای جانت می‌برم
 گر از ره بی‌غیرتی دیگر به آن کو می‌روی
 از اره غیرت روان پای روانت می‌برم
 شرح غم من محتشم زین پیش می‌گفتی به او
 گر باز می‌گوئی زبان زین ترجمانت می‌برم

Dâneste bâş ey dil ke-z-ân nâ-mihrebânet mî-burem

Ger bâz nâmeş mî-berî bî-şek zebânet mî-burem

Bâ şâhid-i dil-cû-yi gâm dest-i vefâ kün der-kemer

K-emrûz yâ ferdâ ez-ân nâzûk meyânet mî-burem

Çün ez-çimen nahl-ı civân burred bi-zahmet bâgbân

bâ rîşe-i peyvend-i cân ez-vey cenânet mî-burem

Merdâne dendân saht kün v-ez-tîg-i hicrân ser me-keş

Ger saht cânî tâ-ebed z-ân dilsitânet mî-burem

Z-ân meyve-i erzân behâ ger ne-gselî peyvend-i hud

Çün tâk ez-în pes yekbe-yek ragha-yi cânet mî-burem

Ger ez-reh-i bî-gayretî dîger be-ân kû mî-revî

Ez-arre-i gayret-ruvân pâ-yi ruvânet mî-burem

Şerh-i gam-i men Muhteşem z-în pîş mî-guftî be-û

Ger-bâz mî-gûyi zebân z-în tercümânet mî-burem

(Behdârvend 1392: 432)

(Ey gönül, o şefkatsiz sevgiliden kesin ayrıldığımı bilmiş ol! Onun adını tekrar söylersen şüphesiz dilini keseceğim.

Keder, gönlü avutan bir sevgilidir; belini vefa yüzünden kucakla! Çünkü bugün ya da yarın o ince belden seni uzaklaştıracağım.

Bahçıvanın genç bir hurma ağacını zorlukla kesebildiği gibi candan bağlanan bir köke sahip o gönlünü ondan koparacağım.

Mertler gibi dişini sık ve ayrılık kılıcından ürkmek! Dayanıklı olursan o gönül hırsızından sonsuza kadar seni ayıracağım.

O ucuz fiyatlı meyve ile arandaki bağları koparmazsan artık can damarlarını üzüm ağacı gibi tek tek keseceğim.

Arsızlık yüzünden yine de o mahalleye uğrarsan gayret testeresiyle o yürüyen bacaklarını doğrayacağım.

Muhteşem! Benim üzüntümün şerhini daha önce ona anlattırдың; eğer tekrar söylersen dilini bu anlatımdan dolayı keserim.)

Muhteşem Kâşânî, aşağıdaki beyitlerde sevgilinin isminin güzellik defterinden yok olmasını ve onun asla dilediği gibi yaşamamasını ister. Kendisi de şayet bir daha sevgilinin adını ağzına alacak olursa, o kötü huylu sevgilinin adının güzeller arasından düşüşü gibi kendi adının da dünyadan yok olmasını diler:

- الهی گم شود از دفتر حسن ای پری نامت

کسی هرگز نبیند بر مراد خویش ایامت

- الهی محتشم گر بار دیگر بر زبان آری

ز خوبان نام آن بدخود برافتد از جهان نامت

İlâhî güm şevved ez-defter-i hüsn ey perî nâmet

Kesî hergiz ne-bîned ber-murâd-ı hiş eyyâmet

İlâhî Muhteşem ger bâr-ı dîger ber-zebân ârî

Zi-hûbân nâm-ı ân bed-hû ber-ufted ez-cihân nâmet

III. Divân Edebiyatında Vâsûht Tarzı Şiirler

İslâmî dönemde Türk edebiyatı, Fars edebiyatı ile sıkı ilişki içinde olmuş ve genelde Fars edebiyatındaki akımlar, Türk şairler ve yazarlar tarafından da dikkate alınmıştır. Söz konusu Vâsûht tarzı da Osmanlı edebiyatında bir tarz olarak ortaya çıkmasa bile Vâsûht tarzının oluştuğu XVI. yüzyılda yaşayan Osmanlı sahası şairlerinin şiirlerinde “sevgiliden yüz çevirme” içeriğine dair birçok örneğe rastlayabiliriz.

Sevgiliden yüz çevirme konusu Türk Edebiyatında da Fars Edebiyatı kadar eskidir ve Vâsûht tarzı Türkçe şiirlerin Farsça benzerleriyle eşzamanlı olarak ortaya çıktığı, bulunan birçok şiir örneklerine istinaden bilinmektedir. Örneğin XVI. yüzyılda yaşayan Bâkî, Mihrî Hâtûn, Mu’idî vs. gibi Osmanlı şairlerinin beyit ve gazellerindeki şu misaller dikkat çekmektedir:

Bâkî (ö: 1600) aşağıdaki beyitte sevgilinin vefasızlığından şikâyet ederek sevgilinin de kendisi gibi bir vefasızla mübtela olmasını diler:

Nice bir mübtelâ-yı 'aşka hicranı belâ olsun

İlâhî kendü gibi bî-vefaya mübtelâ olsun.

(Bâkî 2010: 317)

Muhibbi mahlasını kullanan Kanuni Sultan Süleyman (ö: 974/1566) *bana* redifli gazelinin bir beytinde sevgiliye kırgın olduğunu ve ondan vefa gelmeyeceğini anladığını, sevgiliyi üzmecek şekilde yumuşak bir dille ifade eder:

Ben vefa umub gönül virdüm sana ey pür-cefâ

'Âkıbet bildüm vefâ gelmez imiş senden bana

(İz 2010: 282)

Mihrî Hâtûn (ö: 1506 veya 1512'den sonra), aşağıdaki beyitte sevgiliye neden sadece kendisinin zulüm gördüğünü, diğerlerinin ise iltifatını aldığını sorar ve bu kadar horluk içinde olmasının sebebini açıklamasını ister:

Mihrî çeke cevruñi vü lutfun göre agyâr

Devlet ana zillet bu cefâkârâ nedendür

(Arslan 2007: 229)

Başka bir beyitte ise şair sevgiliye, âşığın inlemesi ve ağlaması tesir etmediğinden dolayı çok katı yürekli olduğunu söyler:

Nice seng-dil imişsün sen ki eser etmedi hîç

'Âşık-ı şûrîdeler âh-ı seher-gâhı sana

(Arslan 2007: 218)

Mu'idî (ö: 974/1566) ise *Vâz Geldüm Sevmezim* redifli gazelinde sevgilisinin vefasızlığından ötürü ondan vazgeçtiğini ve onu sevmeyeceğini; vefasızları sevmenin hata olduğunu söyler. Her gördüğü kişiye meyledip sadece ona yüz vermemesinden dolayı yârdan vazgeçtiğini dile getirir:

Çünkü yârum bî-vefâdur vâz geldüm sevmezim

Bî-vefâ sevmek hatâdur vâz geldüm sevmezim

Meyl eder her gördüğüne bir akar sudur hemân

Şivesi ancak banadur vâz geldüm sevmezim

Düşmana uyub çün ol her câyı 'ahdin gözlemez
Terkini urmak revâdur vâz geldüm sevmez
Gâh girye gâh nâle geh muhabbet gâh gam
Bana bunlar ne belâdur vâz geldüm sevmez
Bu gönül meh-pârelerine yüz ugradamaz
Tâl'im gayet karadur vâz geldüm sevmez
Ey Mu'idî bî-bedeldür misli yok yârun vefî
Bî-vefâ sevmek hatâdur vâz geldüm sevmez

(İz 2010: 283)

Ulvi (ö: 993/1585) *hem* redifli gazelinde vefasız yardan vazgeçilmesi gerektiğini ve vefasızlığından dolayı sevgilinin gül ü gülşenine göz yumduğunu beyan eder:

Vefâsız yârun el çek 'ârızından kâkülünden hem
Firâgat kıl cihanın lâlesinden sünbülünden hem
Nesîm-âsâ gezüp bû-yi vefâdan yok eser gördüm
Gözüm nergis gibi yumdum bu gülşenden gülünden hem
Bana hem-dem yeter dâg-ı muhabbet hem nefes nâlem
Fenâ gülzârının geçdim gülünden bülbülünden hem ...

(İz 2010: 293)

Kimi zaman da şair aşka düştüğü için pişmanlık duyduğundan dem vurur. Alî (ö: 1008/1600), çektiği gamları ve giryan olmasının nedenini sevgiliye bağlar ve ona gönül verişinin pişmanlığını şu beyitte kaydeder:

Benüm gamlar çeküp nâlân u giryân olduğum her dem
Sana düşdüğüne pişmân olduğundandır

(İz 2010: 300)

Aynı şair yine başka bir beyitte, aşka düşüşünden pişman oluşunun nedenini sevgilinin acımasız olup ona zulüm etmesinden kaynaklandığını dile getirir:

Gâlibâ rahm etmeyüp cevri ettigindendir senün
Günde yüz bin kerre 'aşkından pişmân olduğum

(İz 2010: 301)

Mihri Hâtûn da âşğın değerini bilmeyen ve hercayi sevgililerden uzak durulması ve onlardan bir fayda gelmeyeceğini beyan eder.

‘Âşğın kadrin bilür yolunda cân virsen revâ

Bî-vefâ her câyiler sevdâsına gelmek ‘abes

(Arslan 2007: 249)

Bâkî, sevgilinin vuslat yolunun belalarla dolu olduğunu ve bu yüzden de vuslat yolundan vazgeçtiğini söyler:

Mugaylân-ı belâ tutmuş tarîk-i ka’be-i vaslun

Efendi ben o râh-ı pür-has u hâşâkden geçtim

(Bâkî 2011: 295)

Mihri Hatun ise sevgiliye yumuşak bir şekilde beddua eder. Sevgilinin güzelliğinin bir gün yok olacağını söyler ve Tanrı’dan onun kendisine yaptıklarının aynısını görmesini diler:

Hüsn sermâyesi elden gidecek bir gün ola

Bildüre etdüğün sevdüğüm Allâh sana

(Arslan 2007: 218)

Verdiğimiz örneklerle Vâsûht tarzı şiirlere XVI. yüzyıl şiirlerinde de rastlandığı tespit edilmiştir. Babacan (2010: 61), “Vâsûht tarzı şiirlere divân edebiyatında tam olarak ne zamandan itibaren rastlandığı bilinmemekte, ancak şu kadarını söyleyebiliriz ki XVII ve XVIII. yüzyıllarda, özellikle Sebki Hindî tesirinde kalan bazı divan şairlerinin şiirlerinde Vâsûht tipi aşka rastlanmaktadır” diye beyan etmiştir. Bu yüzden de Fars edebiyatında sadece bir yüzyıl süren Vâsûht tarzının Osmanlı sahasında birkaç yüzyıl denendiği ve hiç olmazsa XVIII. yüzyıla kadar devam ettiği söylenebilir.

XVIII. yüzyıl şairlerinden Şeyh Gâlib² (ö: 1799) Vâsûht tarzında kaleme aldığı aşğıdaki gazelde sevgiliyi görmek ve onu öpmek istememekte, sevgilinin sünbül gibi siyah saçlarından, nazlanma ve işvellenmesinden, iltifatından hatta âşıklara can veren bakışlarından da artık bıkmış ve bezgin bir durum içerisinde:

Sermest-i gül-arak görüp ol yârı n’eyleyim

Bûs eyleyip o la’l-i şeker-bârı n’eyleyim

Tâ gerden-i sefidine inmiş ol kâfirin

Sünbül gibi bu zülf-i siyeh-târı n’eyleyim

Tasvîr-i cân mı rûh-ı revân mı bilinmiyor

² Şeyh Gâlib’den daha fazla örnek için bk. Babacan (2010), “Şeyh Gâlib’in Gazellerinde Vâşûht Tarzı İzleri” makalesi.

Bu gûne nâz u şîve-i reftârı n'eyleyim
Mest ola ser-be-bâliş-i hâb ol semen-izâr
Ben tâ-seher bu tâli'-i bîdârı n'eyleyim
Eyler güşâde kâkum içinde o sîneyi
Rûz-ı safâda subh-ı pür-envârı n'eyleyim
Vermiş nizâm-ı hüsnüne mestânelik halel
Olmuş hamîde perçem ü destârı n'eyleyim
Her bir nigâhı âşıkâ bin cân verir velî
Pek hastadır o nergis-i bîmârı n'eyleyim
Ser-hadd-ı nazmı bulmadı tab'-ı suhanveri
İ'câza vardı Gâlib'in eş'ârı n'eyleyim"

(Babacan, 2010: 64-65)

XVIII. ve XIX. yüzyıllarında yaşayan Hanîfî şu beyitlerde güzellere âşık olmanın ve onlardan vefa beklemenin bir faydası olmadığını ve sevgilinin aşkına tutulmayı tamamen zararlı ve faydasız bulduğunu söyler. Âşığın hüner sahibi olan kişilere yüz vermediğini ve aptalları makbul gördüğünü de üzüntülü bir şekilde beyan eder:

Hüsnüne ey mehlikâ dil mübtelâ ammâ çesûd
Bî-vefâ sen 'âşık-ı dil-dâdeye cânâ çesûd
Bülbül-i dil mâ'il-i ruhsâr-ı âlündür senün
Bâg-ı 'aşkunda ider feryâd ü vâveylâ çesûd
Çâr suyu 'aşkına sevdâ ger oldı bir zamân
Gabn-ı fâhişle ziyân gördi dil-i şeydâ çesûd
Müstmendim der ki lütfünde çokdan bi-nevâ
Hisse-i ihsânunı ben görmedüm aslâ çesûd
Pây-mâl oldı hünermendân ü ehl-i ma'rifet
Câhil-i nâdân olan makbûl ü müstesnâ çesûd

(AMK. Fb.202. s.6a)

Hanîfî'nin şu beyitlerinde sevgiliye güzelliği nedeniyle mağrur olmaması söylenir ve âşığa zulüm etmekten vazgeçmesi öğüt verilir; aynı zamanda âşığın âhının yerde kalmayacağı ve bir gün sevgiliyi yakacağı vurgulanır:

Hüsnüne mağrûr olup zülm etme yazıkdır sana
Âh-ı âşık yerde kalmaz kalbi vîrân eyleme
Alma âh-ı 'âşıkı bir gün sana te'sîr eder
Âdet etme cevr ü istignâyı her an eyleme

(TDK.Yz.A/291.s.33b ve 34a)

Söz konusu şâir, diğer bir gazelinde sevgilinin güzelliğinin bâki olmadığını, bir gün son bulacağını ve geriye sadece ettiği ihsanların bâki kalacağını hatırlatır. Sevgilinin yaptıklarından dolayı bir gün çaresiz kalacağını ve hiç kimsenin ona yardım etmeyeceğini anlatır ve onun sadece gençliğinde etrafında âşıkların bulunacağını, yaşlandığında kimsenin onu hatırlamayacağını belirtir. Şair, sevgiliden sonra tabibe yüklenir ve onun ilaçlarından fayda gelmeyeceğini ve tedavi olmayacağını, nitekim âşığın ilacının sadece sevgilinin yanında olmak olduğunu anlatır. En son beyitte ise şair, kendisine öğüt verir ve der ki: "Güzellerin saçlarına gönlünü bağlama ve aşktan uzak dur; çünkü güzellerden vefa gelmez." Gazelin redifi olan "*dimez miydim sana*" ibaresi, şairin tüm söylediklerinin gerçekleşmiş olduğuna ve bunları çok önceden sevgiliye ve kendine dile getirdiğine işaret etmektedir:

Revnâk-ı hüsnün solar kalmaz dimez miydim sana
Bu güzellik pâyidâr olmaz dimez miydim sana
Reng-i rûyun ey perî bir gün solar itme gurûr
Berg-i ihsânun kalur solmaz dimez miydim sana
Dimedim mi kendi düşen ağlamaz ey murg-i dil
Eşk-i çeşmün kimseler silmez dimez miydim sana
Eyledikçe sen cefânı nâ-becâ subh u mesâ
Var mıdır ittiklerin bulmaz dimez miydim sana
Gerçi eyyâm-ı sabâhında bulurlar kadrüni
Sonra kimse ismüni bilmez dimez miydim sana
Sîne-i mecrûhuma beyhûde el urma tabîb
Hiç emek çekme 'ilâç olmaz dimez miydim sana
Rişte-i zülfüne bend itme Hanîfâ gönlünü
Hûb-rûlardan vefâ gelmez dimez miydim sana

(AMK. Fb.202. s.2b)

Diğer bir beyitte ise şair, sevgiliye duyduğu vefa ve aşktan vazgeçtiğini ve sevgilinin de cefadan vazgeçmesini söyleyerek verdiği gönlü maşuktan geri almak ister:

Vefâdan ben elem çekdüm cefâdan çek elün sen de

Bana vir gönlüm al 'aşkun senün sende benüm bende

(AMK. Fb.202. s.6a)

Şair bazen de kendisine öğüt verir ve artık sevgiliden uzak durulması gerektiğini, feryat u figan etmenin faydası olmadığını söyler:

Çünkü te'sîr eylemez ol zâlîme âh u enîn

Yok yere mecnûn gibi feryâd u efgân eyleme

(TDK.Yz.A/291.s.33)

SONUÇ

Geleneksel âşık-maşuk ilişkisine aykırı olarak sevgilinin naz ve cefasından yakınan ve sevgiliden yüz çeviren âşığı konu edinen Vâsûht, İran'da bir edebi mektep içerisinde gelişen özgün bir "tarz" olarak kabul edilirken Türkçe benzer örneklerine bakıldığında sadece değişik bir konu şeklinde işlendiği ve onun dağınık örneklerine rastlandığını söyleyebiliriz.

16. yüzyıl şairlerinden tespit ettiğimiz örnekler göre bu konunun hiç olmazsa Farsça benzerleriyle eşzamanlı olarak Osmanlı sahası Divan şiirinde de işlenmeye başlandığı kanıtlanmıştır. Ayrıca bu imajın, 17. ve 18. yüzyıllarda da işlenmiş olması, Vâsûht tipi şiirlerin Türk edebiyatında Fars edebiyatına göre daha uzun bir süre devam ettiğini göstermektedir. Söz konusu kanıtlar, Vâsûht tarzının Farça-Türkçe edebî ilişkileri ve kültürel etkileşimi bağlamında Osmanlı coğrafyasında da yayıldığını ve şairler tarafından denendiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Arslan, Mehmet (hzl.) (2007), Mihri Hatun Divan'ı, Ankara: Amasya Valiliği Kültür Yayınları.

Aryân Sırışt, Zehra. (1389ş./2010), Redd-i Pâ-yı ez-Mekteb-i Vâsûht der-Deh-Nâmehâ-yi Sebki-irâkî, Faslnâme-i Mütâliât-ı Nakd-ı Edebî, Sayı 21: s.110-122.

Babacan, İsrail (2010), Şeyh Gâlib'in Gazellerinde Vâshût Tarzı İzleri, TÜBAR-XXVIII: s.58-68

Behdarvend, Ekber (hzl.) (1392ş./2013), Divân-ı Muhteşem-i Kâşânî, Tahrân: İntişârât-ı Nigâh.

Dehhdâ, Ali Akber (1341ş./1962), Lügatnâme-i Dehhdâ, C. 49. Tahrân: Çap-ı Sirûs.

Fütuhî Rumda'ceni, Mahmûd (1393ş./2014), Sebki Vasûht der-Şî'r-i Fârsi, Nâme-i Ferhengistan Vije-nâme-i Şebh-i Kârre-i Hind. s.7-31.

Gülçin Ma'âni, Ahmed (1374ş./1995), Mekteb-i Vukû' der-Şî'r-i Fârsi, Meşhed: İntişârât-i Dânişgâh-i Ferdevsi-i Meşhed.

Hanîfi (1217/1802), Dîvân-ı Hanîfi, Ankara Milli Kütüphanesi. Yz.Fb.202. vr.21a.

Hanîfi (1217/1802), Dîvân-ı Hanîfi, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi. Yz.A/291. Vr.43a.

İz, Fahir(2010), Eski Türk Edebiyatında Nazım, C. 1, Ankara: Akçağ yayınları.

Küçük, Sabahattin (hzl.) (2011), Bâkî Divânı, Ankara: Türk Dil kurumu Yayınları.

Muhibbi (1308/1890), Divân-ı Muhibbi, Matba'a-i Osmâniye, Dâr-ı Sa'âdet, TBMM Kütüphanesi.

Naha'i, Hüseyin (hzl.) (1338ş./1959), Divân-ı Vahşî-i Bâfkî, Tahrân: İntişârât-ı Emîr-kebîr.

Şemisâ, Sirûs (1375ş./1996). Sebki-şinâsi-i Şî'r, Tahran: İntişarat-ı Firdevsi.

Şemisâ, Sirûs (1376ş./1997). Seyr-i Gazel der-Şî'r-i Farsi, Tahran: İntişarat-ı Firdevsi.

Takî Fahr-i Gürgânî, Seyyid Muhammed (hzl.) (1363ş./1984), Şî'rü'l-'Acem, Tahrân: Dünyâ-yi Kitâb.

